

AGUILAR ÀVILA, Josep Antoni (2015): *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg-capítol 146)*, presentació d'Albert G. HAUF VALLS, 2 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, *Biblioteca Filològica*, LXXV/1-2 (1r. volum, estudi, i 2n., edició del text), 344 + 792 p.

La *Crònica* de Ramon Muntaner, fins als nostres temps una de les grans cròniques catalanes que mancaven de la corresponent edició crítica, és l'objecte de l'obra present, que va constituir la tesi de doctorat de l'autor, elaborada sota la direcció del professor Albert Hauf, autoritat reconeguda en el camp de la nostra literatura medieval. Fou defensada a la Facultat de Filologia de la Universitat de València el març de 2011, i el mateix any rebia el premi Ramon Aramon i Serra de l'Institut d'Estudis Catalans, que va acordar alhora la seua publicació. És una edició d'autèntic mèrit, on hem de plànyer el seu caràcter parcial, car abasta la meitat aproximadament de l'obra de Muntaner, del pròleg al cap. 146. Esperem l'aparició, en un futur no massa llunyà, de la segona part de la crònica del militar i escriptor nat a la vila empordanesa de Peralada.

Dels dos volums del llibre, el primer es consagra a l'estudi de l'obra de Muntaner, dividit en diversos capítols temàtics: 1.- Ramon Muntaner i la Crònica. 2.- La Crònica i el regnat de Jaume I. 3.- Pere el Gran i l'herència dels Hohenstaufen. 4.- El papat i Pere el Gran. 5.- De Carles I a Carles II d'Anjou. 6.- 'De plaga muscarum': la croada contra Catalunya. 7.- Els silencis de Muntaner: el conflicte amb el papat. 8.- L'èpica, el roman i l'estil formulari de Ramon Muntaner. Els dos darrers capítols són de natura més tècnica o descriptiva: 9.- Editar Muntaner, i 10.- Bibliografia.

El providencialisme de Ramon Muntaner i la seua exaltada devoció a la casa reial d'Aragó són subratllats adequadament. Al capítol primer de la crònica, l'autor declara la seua voluntat d'escriure la història «a honor de Déu [...] e de l'alt casal d'Aragon»; així mateix, el valor, autoproclamat, del seu testimoni, «con altre no és viu qui u pogués axí ab veritat dir», i la seua necessitat de retre gràcies a Déu pels beneficis rebuts de la protecció divina: «de la gràcia et de la merçè que m'ha feyta, de molts perills que m'ha gitats e escapat, axí de XXXII batayles... en què són stat, et de moltes presons e turments que en ma persona són stats donats en les guerres hon yo són estat, et per moltes persecucions...»

Recull l'editor un interessant comentari de Muntaner sobre els drets de la Corona d'Aragó al regne de Múrcia, que ell mateix qualifica bé de «bella mostra més de l'art de la dissimulació i la propaganda» del nostre cronista. Alfons X de Castella hauria manifestat en conversa personal al seu sogre, Jaume I, el reconeixement dels drets d'Aragó a la meitat nord d'aquelles terres: «Pare, ben sabets que vós me prometés... que m'ajudaríets a conquerir lo regne de Múrcia. Et és veritat que en lo dit regne havets vós bona part... que de la conquesta vostra és Alacant, Elx, vall d'Etra... Callosa, Oriolla, Gardamar, entrò sus al camp de Muntagut per terra, et per mar entrò a Carthagènia...» (cap. 12). Això és històricament impensable, però en defensa de Muntaner és lícit adduir que, en el regnat de Jaume II, quan ell escriu, podia reivindicar-se l'acord de Tudilén (1151), que bé atorgava a la Corona d'Aragó aquelles terres, més tard reservades a la conquesta castellana pel tractat de Caçola (1179), i que no sa-

bem si estem en presència d'un falsejament històric, que és el més probable, o potser d'una mala informació del cronista.

Coneixem, tanmateix, i el doctor Aguilar ho observa i comenta a bastament, la tendència de Muntaner a narrar els fets històrics amb gran còpia d'elements inventats amb una franca despreocupació, sols interessat a donar una bona imatge dels monarques de la casa de Barcelona, els de la línia primogènita com els de les col·laterals de Mallorca i de Sicília, amb l'exaltació de les victòries i l'ocultació dels episodis adversos que podrien erosionar el seu prestigi. Ja advertia Jaume Massó Torrents, de la forma de narrar la història de Muntaner, que «Els seus tenen raó sempre y els enemics no-n tenen may».¹ Entre altres mostres d'aquest capteniment, sorprén, al cap. 141, vers el final de la part ara editada, la presentació de la conquesta de Mallorca per Alfons el Liberal, just després de la guerra victoriosa amb Felip III de França de 1285, com una estratègia destinada a salvar el regne insular de les apetències galles, quan la campanya no era de debò sinó una operació de càstig per la deslleialtat del monarca mallorquí Jaume II, col·laboracionista obert amb la invasió francesa de Catalunya, en contra del seu mateix germà Pere el Gran. «Muntaner fa de nou mostra de les seues arts per a la distorsió de la realitat», conclou raonadament Aguilar.

L'estudi preliminar de l'obra, que és ric en contingut, ofereix anàlisis detallades entorn dels punts abordats pel cronista, com ara sobre l'estratègia militar al *Libre dels Feys*, mostra de la forta preparació erudita de l'autor, i hi incorpora citacions, moltes d'extensió considerable, de paral·lels literaris o cronístics que tenen relació amb la història muntaneriana. Sovint van inserides al mateix text, amb la qual cosa no ajuden certament a la fluïdesa de la lectura; creiem que convindria haver-les situat al cos de notes, llevat dels casos que ofereixen un interès particular. En certs moments, no semblarien necessàries en bona pràctica històrica, pel fet de no guardar un lligam prou directe amb els fets historiat: reportarem l'episodi del rei Jaume I, que, malalt de febre a Xàtiva, surt en llitera a enfrontar-se amb la revolta dels mudèjars valencians el 1276 (caps. 26-27); hom hi confronta l'exemple de valor del Conqueridor amb el del rei Robert Bruce d'Escòcia (1306-1329), que, igualment malalt, va eixir portat en llitera contra la rebel·lió del comte de Buchan; anotem per part nostra que s'hi hagués pogut esmentar també el gest admirable de Balduí IV de Jerusalem (1174-1185), l'infortunat croat llebrós que es feia conduir de la mateixa manera contra els turcs, però tals paral·lels ens allunyen del centre del discurs.

Quant a la determinació de les fonts de Muntaner, l'estudi conclou que l'empordanés havia llegit la crònica de Desclot, i, com aquest mateix, coneix i aprofita la historiografia europea de l'època: les cròniques de Salimbene di Adam (†1290), la *Historia Sicula* de Bartolomeo di Neocastro (†1295), *La conquête de Constantinople* de Robert de Clari (†1216), la *Chronique des rois de France* de Guillem de Nangis (†1300), la darrera redacció llatina de les *Gesta comitum Barcinonensium* (datada per Barrau-Dihigo els primers anys del s. XIV) i altres. L'editor compulsa alhora la reconstrucció dels fets per Muntaner amb la d'altres cronistes contemporanis, com ara la història siciliana de Niccolò Speciale (s. XIV) o el gran historiador florentí Giovanni Villani (†1348) —per als cronistes sicilians el nostre rei Pere el Gran apareix com «un nou Moisès» i «un drac temible» que expulsarà els francesos i alliberarà l'illa de la tirania de la casa d'Anjou. Les referències literàries i cronístiques que hi dóna, com a aclariment, complement o ampliació de la narració de Muntaner són copiosíssimes i de gran interès; tanmateix, tot valorant l'esforç desplegat en aquesta edició, hem trobat a faltar una major concreció en les fonts escrites directes d'on beu Muntaner, a banda la seua experiència personal, en els fets on no fou testimoni presencial o no sembla probable que pogués gaudir de fonts orals ben informades.

La qüestió difícil d'esbrinar de la cultura literària del cronista empordanés és analitzada per l'autor. Una de les seues bases rau en la literatura èpica, els *romans* artúrics i la poesia dels trobadors, que —com prova ell mateix— Muntaner coneix segurament de manera imperfecta i que no sempre cita amb exactitud. Devia ser «una cultura literària marcadament oral» la del cronista, que així mateix escrivia per a una transmissió principalment verbal, segueix reflexionant agudament l'editor, emetent la mateixa

1. *Exposició d'un pla de publicació de les cròniques catalanes*, [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, 1912, p. 17.

conclusió ja avançada per Joan Fuster: «senyors qui aquest libre hoÿrets», invoca repetidament Muntaner, a l'espera d'un auditori més que no d'un públic lector, uns oients no gaire diversificats, nobles i gents d'armes. El recurs d'apostrofar l'auditori amb l'expressió «Què us diré», tan usat en la *Crònica*, és també un element adoptat del llenguatge joglaresc de les cançons de gesta franceses, després mantingut en les obres dels grans historiadors de les croades.

Els procediments narratius de l'obra de Muntaner, estudiats amb precisió, presenten uns mecanismes —de transició, de recapitulació, d'anticipació— propis de la prosa historiogràfica coetània dels segles XIII i XIV. Els motius més freqüentats són els herois cavallerescs, la descripció d'exèrcits i de combats, amb els convencionalismes de la literatura èpica, i finalment l'obtenció de botí, que en Muntaner apareix amb sentiments eminentment pragmàtics, fora de qualsevol consideració moral, descrita amb la fruïció de l'experiència personal del perill i de la indissimulada cobdícia del lucre de la guerra, llavors una font ordinària d'ingressos per als homes d'armes de tota condició.

Les relacions entre Pere el Gran, d'una part, i la corona de França, els reis Anjou de Nàpols i el papat, de l'altra, ocupen una bona part de l'estudi. La crònica de Muntaner, sense un bri de crítica, exalta la figura carismàtica del rei d'Aragó, jutjat superior en glòria militar als herois de major renom antics i medievals: «...hanc Alexandri, Rotlan, ne Oliver, ne Tristany, Lansalot, ne Galeàs, ne Parseval, ne Palemidès... ne neguns altres poguessen fer tots dies ço que'l rey En Pere fahia...» (cap. 51). Això contrasta obertament amb la descripció del rigor profrancès —la «cruel resposta» als ambaixadors del rei Pere— dels papes que s'hagueren d'enfrontar amb la qüestió del regne sicilià, com a feudatari que era de la Seu Romana, després de la *Guerra del Vespro*. Tanmateix, la semblança que fa el nostre cronista dels reis angevins de Sicília Carles I i Carles II denota, com observa Aguilar, una gran consideració: si el primer és lloat de «lo pus savi príncep d'armes qui e'l món fos» (cap. 71), en el segon es remarca el seu valor i la «tanta de bondat... que tractaria de pau et de bona amor» (cap. 169). Creiem que no pot ser aliena a aquest tractament respectuós la pau de Jaume II amb el papa rubricada al tractat d'Anagni (1295), i l'aliança matrimonial lligada tot seguit amb Blanca d'Anjou, filla de Carles II, pel mateix monarca catalanoaragonés.

L'exposició detallada de les relacions diplomàtiques que fa la crònica de Desclot, centrada en aquest mateix regnat, degué basar-se, segons es creu, en la consulta de documentació d'arxiu i de memorials d'instruccions per a ambaixadors, i l'autor entén que també Muntaner hauria procedit d'igual forma. És veritat que aquesta hipòtesi, molt probable en Desclot, que era, d'acord amb l'opinió més versemblant, oficial del rei, no ho és en Muntaner, un ciutadà que escriu a València sense un contacte assidu amb la cort.

En el cèlebre episodi de les mosques de sant Narcís, l'epidèmia que resultà letal per a l'exèrcit invasor de Felip l'Ardit en el setge de Girona, l'estudi considera, d'una part, la versió de la historiografia catalana i siciliana, aquesta última decidida de primer antuvi a veure un miracle en la pesta, un càstig per la supèrbia franca i la crueltat de la devastació de la ciutat, que va restar arruïnada, i, de l'altra, la interpretació dels cronistes europeus contemporanis, que troben la causa de la infecció en la descomposició dels cossos dels cavalls morts al campanent. Si Bartolomeo de Neocastro descriu amb detall la profanació del sepulcre de sant Narcís a la col·legiata de Sant Feliu i la immediata eixida d'un exèrcit de mosques verinoses del túmul, en canvi Giovanni Villani, mig segle després, hi dóna una explicació natural de la calamitat: la putrefacció dels cavalls i la gran calor imperant a la comarca.

Una qüestió debatuda i del major interès és la passió de Muntaner envers la monarquia catalanoaragonesa, i la pràctica acostumada d'adobar els fets, conscientment, per tal de diluir cap màcula en la seua glòria. J. A. Aguilar ho titula significativament *Els silencis de Muntaner*. En reiterades ocasions els esdeveniments, en particular davant la política possibilista, de reconciliació amb la Santa Seu i la casa d'Anjou, decidida per Jaume II, contradeien l'ideal proclamat de *la mata de jonc*, de l'harmonia i unitat perfecta entre la casa d'Aragó i les de Mallorca i Sicília contra els seus enemics. En tals moments, Muntaner silencia els fets, els edulcora o fins i tot els disfressa, com abans ha estat ja comentat, amb la intenció que res no pugui posar en qüestió la recta política, la fortuna militar i l'exemple patriòtic dels monarques de la casa de Barcelona.

El cronista passa per alt la violenta decepció dels ambaixadors sicilians quan Jaume II, havent arribat a una avenença amb el papa Bonifaci VIII, en virtut del tractat d'Anagni (1295), els amonesta a sotmetre's a l'Església; el regne insular, contràriament, opta per proclamar rei l'infant Frederic, que fins llavors regia la lloctinència de l'illa en nom del germà, ja elevat al tron d'Aragó. O calla l'enfrontament militar dels dos monarques a la batalla naval del Capo d'Orlando, el 3 de juliol de 1399, on l'estol de Jaume II i l'almirall Roger de Llúria (o Lloria), va anorrear l'armada de Frederic. En ocasions tan conflictives, Muntaner s'absté de jutjar: «A mi no tany que encolpe negun, que d'aytals senyors no-n deu hom parlar mas en tot bé...» (cap. 282). També silencia la intervenció poc dissimulada del papa Joan XXII a favor del rei Robert de Nàpols en la guerra amb els sicilians (1322), i les seues reconvençions colèriques (1325) contra la campanya de conquesta de Sardenya per part de la Corona d'Aragó, tant per la raó que l'armada es dirigia contra pobles també cristians com pels procediments de la monarquia, que s'havia apropiat per la força de les dècimes pontificies a fi de sufragar l'expedició. Finalment, el cronista de Peralada amaga el fracàs de la croada contra Almeria del 1309, on culpa del desgraciat final a la defecció del rei de Castella, ignorant les crítiques que s'hi havien alçat contra Jaume II.

Devem formular algunes precisions històriques a l'edició comentada. De la biografia de Ramon Muntaner, un punt millor coneguda ara gràcies a investigacions molt recents,² l'editor recorda el seu casament a València amb «Valençona Castell, pubilla del senyor de Xirivella». Hem d'objectar a aquesta informació, repetida en la historiografia contemporània, que es desconeix realment el cognom de Valençona —Valençona és diminutiu familiar—, la muller de Muntaner, i que el senyoriu del cronista sobre el lloc de Xilvella, hui Xirivella, si va existir *stricto sensu*, es degué limitar a un arrendament o empenyorament de les rendes de l'orde de Calatrava, el veritable titular de la llavors comanda de Xilvella. Observem també que el comte del Rosselló Nunyo Sanç no era *cosí segon* del rei Jaume I, ans oncle en segon grau, com a *cosí germà* de Pere el Catòlic (cap. 9). Així mateix, l'enderrocament injustificable del gran palau del Real, extramurs de València, que era la residència dels reis d'ençà dels temps de Jaume I, l'any 1810, durant la guerra dels Francesos, no fou ordenat pel capità general Francisco Javier Elío, sinó pel seu predecessor Josep Caro i Sureda, germà del marquès de la Romana (cap. 23). Quant als topònims identificats, entenem que el castell dit d'Éngena, citat entre les campanyes de la conquesta de Jaume I (cap. 9), ha de ser Ènguera, com bé recull l'edició de València de 1558: «Anguera»; Vall-de-roures, que al mateix capítol es diu amb error ser de conquesta de Jaume I, ho fou del seu avi Alfons II el Cast, setanta anys abans. D'altra banda, *Molina Secha*, relacionada per l'editor amb Cieza, al regne de Múrcia (cap. 12), no és sinó el nom medieval de Molina de Segura.

Per concloure el nostre comentari, exposarem algunes, molt escasses, discrepàncies en matèria de puntuació i de transcripció:

Cap. 73, p. 402, lín. 24: «...et no y volch pus res contrestar... salvant que sí retench mès e-l segrament... que negun no y amenàs més cavallers...» Els mss. A i B i l'ed. València 1558 fan: «salvant que sí retench que mès...» Ja Soldevila hi confessava dubtes. La nostra proposta és: «salvant que s'i retench que mès e-l segrament...», amb el significat que, en l'acord previ per al desafiament de Bordeus amb Carles I d'Anjou, Pere el Gran es va reservar o introduí en el jurament la condició que cap dels dos monarques no portàs més força ultra els cent cavallers ja estipulats.

Cap. 126, p. 698, lín. 39-40: «E axí lo cardenal fo mijancer entre los prohòmens de Castelló e-Is abats que per ells hi eren. E-l rey de França exí, que-Is reebé sobre la corona de França salvament et segura...» L'ed. València 1558 es mostra ací més encertada: «...fo mijancer entre los prohòmens de Castelló e lo rey de França: axí que-Is reebé... salvament e segura», i entenem que aquesta lliçió és la que hi correspon.

2. El Congrés Internacional *Ramon Muntaner: fets, dits i 'veres veritats'*, celebrat per la Universitat de Girona a Peralada i la mateixa Girona el juny de 2015 (en premsa), entre altres estudis va acollir aportacions com la de Josep Maria Gironella, «Som anats per lo món cercant consell. *Ramon Muntaner i els seus (Peralada, 1265-1336)*», sobre la vida del cronista en la primera etapa a la vila natal, i «Ramon Muntaner i la ciutat de València», la de l'edat madura en terres valencianes, del qui subscriu.

Cap. 49, p. 272, lín. 10-11: «...axí que-l senyor rey, qui era el pus forts senyor de cor... n'anyirà tot de plorar». L'editor segueix *C* i *A*, mentre que *B* hi dóna *n'avuyrà*, i l'ed. València 1558 *na huyrà*, solució vinculada a l'anterior. Soldevila (*namuira*) s'hi mostrarà perplex amb aquesta forma palesament deturpada, que Aguilar suggereix en relació amb el francès *enivrer* 'embriagar'. Discernir la lliçó correcta no és gens fàcil, però hi proposem llegir *n'anuyà* o *n'anuyà* (=n'enujà, que també és el fr. *ennuyer*), és a dir, es va cansar, acabà desfet de plorar.

Cap. 103, p. 557, lín. 13-15: «Et podem dir l'aximpli de Catalunya, que con algun diu: "Volria que aytal loch fos nostre", l'altre respon: "Ben par que poch vos coste." Et axí pot hom dir del papa...» Els mss. alternen les lliçons *nostre* i *vostre*, car és fenomen corrent la confusió *n/v* en l'escriptura gòtica. Tanmateix, no fa sentit *nostre*, perquè el qui parla empra la 1ª persona singular, i *nostre* suposa l'ús alhora de singular i plural, cosa impròpia, i també en atenció al fet històric: el papa Martí IV hi fa donació de la Corona d'Aragó al príncep francès Carles de Valois (una gràcia que no li costava res al pontífex), en represàlia de la proclamació com a rei de Sicília de Pere el Gran. Proposem llegir-hi *vostre*, com fa *B*.

Cap. 143, p. 775, lín. 5-7: «Et maestre Arnau [de Vilanova] et los altres... tuyt dixerem que comoviment era de fredor, et que no temia res». Els mss. són potser concordants en la lliçó *temia*, però no hi existeix cap dubte de l'errada —si no és ací una fatalitat mecanogràfica. L'ed. *princeps* hi diu: «...dixerem... que no tenia res», el mateix que fa la de Soldevila. És la memorable escena de la mort sobtada del rei Pere el Gran, a Vilafranca del Penedès, assistit per l'insigne Arnau de Vilanova i altres metges, els quals diagnosticaren unànimes que el sobirà, refredat i febrós, ja al punt de la mort, *no tenia res*.

L'editor ha pres com a base el ms. *C*, de la Biblioteca Nacional de Madrid (sign. 1803), el més antic dels conservats, copiat l'any 1342, ja que és també l'únic amb la crònica completa i el que ofereix el text més correcte, qualificat d'«excel·lent gairebé sempre» per Lluís Nicolau d'Olwer —malgrat que no en tots els casos presentarà necessàriament les millors lliçons. Per a restituir les errades o llacunes, ha estat acarat amb els mss. *A* (Biblioteca del monestir d'El Escorial, ms. K-I-6), *B* (Bibl. Universitària de Catània, ms. *Ventimiglia-no* 1/94) i *E* (Bibl. Universitària de Barcelona, ms. 759), i l'edició *princeps* de València, estampada a l'obra-dor de la vídua de Joan Mey [Jerònima Galés] el 1558, que va ser el model de les edicions del segle XIX.

Les normes d'edició són les usuals en les publicacions científiques de textos medievals catalans, entre les quals la normalització de les grafies *u/v* i *i/j*. En canvi, s'hi manté la doble forma *c/ç* davant de *e* i de *i*, encara que és una mera variant gràfica desproveïda de significat: *Marçella*, *çelles*, *merçè*, *çert*, *açí*, alternen, però, amb *Marceyla*, *cella*, *mercè*, *ffrancès*, *ceel*, *príncep*, *ciutat* i *Sicília*. Igualment, s'hi conserva la doble *ff*, i la més infreqüent doble *ss*, a l'inici de paraula. El text va dividit en capítols segons la disposició de l'edició de València, seguida per les posteriors, atés que els mss. no permeten establir la disposició original de Muntaner. L'aparat de notes va situat al final de cada capítol, amb el bon criteri de formar un cos únic, que comprén tant les anotacions de les variants textuals com la identificació de noms propis, la glossa de noms comuns poc usuals —que és molt completa, com ara els termes de marineria i altres—, i els comentaris erudits, molt nombrosos i detallats, excedeixen les necessitats d'una bona edició crítica. La puntuació, d'acord amb la norma moderna, és acurada i ben entesa.

Acompanya l'estudi una notable bibliografia, de devers 700 títols entre obres clàssiques i modernes. Hi farem una observació, per motiu d'un error onomàstic freqüent: Juan de Mata Carriazo [i Arroquia] té l'entrada per 'Mata Carriazo, Juan', per confusió del nom de fonts del que fou catedràtic a Sevilla i editor de cròniques castellanès, Juan de Mata, amb el seu primer cognom, Carriazo. L'edició va il·lustrada amb 86 figures, la major part fotografies ben triades, amb dos quadres genealògics de la casa d'Aragó —no hi és la infanta Blanca, filla de Jaume II— i de la de Mallorca.

En conclusió, tenim el plaer de presentar una edició de la crònica de Muntaner que devem qualificar d'excel·lent, dotada d'un aparat crític i anotació històrica d'una riquesa i precisió poc comunes. Sols hem de reiterar el nostre convenciment de l'oportunitat que l'autor hagués vessat el seu esforç en una edició integral, ara per ara inexistent, malgrat que degué reduir la densitat d'un estudi i un aparat tan brillants.

Mateu RODRIGO LIZONDO
Universitat de València